

Weer 'n spelreël

Ek dink dit het vir die breë Afrikaanssprekende gemeenskap polities inkorrekt geword om goeie, korrekte, idiomatiese Afrikaans te gebruik. 'n Mens wanhoop soms aan die toekoms van Standaardafrikaans as jy luister na onderhoude wat op radio en TV met allerlei mense oor allerhande onderwerpe gevoer word (om van sg. Afrikaanse “kunstefeeste” nie eens te praat nie). Ek het ook 'n besondere broertjie dood aan adverteerders wat Afrikaanssprekendes se klandisie en geld wil hê maar nie eens die hofflikheid het om te voldoen aan die basiese norme van Standaardafrikaans se spelreëls en idioom nie.

Om vas te stel wat die oorsaak van sulke onvermoë en ongeërgdheid is, laat ek aan bevoegde navorsers oor – dit is nie my terrein nie. Ek het egter wel die vermoede dat behoorlike taalonderrig – sowel formeel in die onderwysstelsel as informeel deur byvoorbeeld ouers en grootouers – 'n positiewe rol kan speel.

Om my deeltjie by te dra (al is dit dalk botter aan die galg) bespreek ek in hierdie rubriek weer aan die hand van ons spelreëls een soort fout wat ek gereeld sien.

Dié reël (wat ek al vantevore bespreek het) is wat in die *Afrikaanse woordelys en spelreëls* “samestellende samestellings” genoem word (reël 12.6). Dié soort samestelling bestaan uit 'n woordgroep van telwoord of byvoeglike naamwoord plus selfstandige naamwoord (wat as woordgroep dus gewoonlik los geskryf word) wat gesamentlik verbind met 'n verdere selfstandige naamwoord. Algemene voorbeelde is:

korttermynversekering: (b.nw. *kort* + s.nw. *termyn*) + s.nw. *versekering*

langtermynlening: (b.nw. *lang* + s.nw. *termyn*) + s.nw. *lening*

hoëhakskoen: (b.nw. *hoë* + s.nw. *hak*) + s.nw. *skoen*

vyfjaarplan: (telw. *vyf* + s.nw. *jaar*) + s.nw. *plan*

tweewiel fiets: (telw. *twee* + s.nw. *wiel*) + s.nw. *fiets*

eerstejaarstudent: (telw. *eerste* + s.nw. *jaar*) + s.nw. *student*

Almal weet dat 'n byvoeglike naamwoord baie dikwels 'n selfstandige naamwoord kan bepaal – op skool het ons destyds geleer hy “vertel jou iets meer” van die selfstandige naamwoord. In bostaande gevalle is dit duidelik dat die byvoeglike naamwoord of telwoord op die **eerste** selfstandige naamwoord betrekking het: *kort* het betrekking op *termyn* en nie op *versekering* nie, *vyf* op *jaar* en nie op *plan* nie, en so meer.

In 'n koerantberig oor 'n Karooboer wat groot welslae met bokhaar behaal het, is daar dus tereg geskryf van die goeie pryse wat hy behaal met *grootbokhaar* en met *jongbokhaar*, want dit is immers nie “groot haar” of “jong haar” nie, maar die haar van 'n groot/jong bok.

Daarenteen is onlangs 'n paar keer berig oor ons politieke stelsel, wat die *oorheersende partystelsel* genoem is. Dit sou beteken dat die partystelsel oorheers en, by implikasie, dat 'n ander soort stelsel daaraan ondergeskik is. Dit kan ek my nie behoorlik voorstel nie. Wat die skrywers eintlik bedoel het, is 'n stelsel waarin daar 'n oorheersende party is wat vermoedelik kan maak en breek soos hy wil. *Oorheersende* het dus betrekking op *party*, nie op *stelsel* nie: (b.nw. *oorheersende* + s.nw. *party*) + s.nw. *stelsel*.

Om dus die korrekte betekenis oor te dra en terselfdertyd aan die spelreël te voldoen, moes dit dus wees *oorheersendepartystelsel*.

Baie mense skrik as hulle sulke “vreemde” of “lang” samestellings moet vorm. In die meeste gevalle is dit onnodig om daarvoor te skrik, maar indien dit wel steur, kan ’n mens ’n koppelteken voor die laaste selfstandige naamwoord invoeg, byvoorbeeld *oorheersendepartystelsel*, of jy kan dit omstel, byvoorbeeld *stelsel van/met ’n oorheersende party*. In verreweg die meeste gevalle is dit egter onnodig.

Nog so ’n samestelling waarvan ’n mens gereeld lees, behoort te wees *monetêrebeleidskomitee*, want dit is ’n komitee vir of oor monetêre beleid.

Gewoonlik is die fout wat met hierdie soort samestellings gemaak word, dat die byvoeglike naamwoord los geskryf word, soos pas geïllustreer. Die teenoorgestelde gebeur egter ook soms, vreemd genoeg. Dit behels dat die byvoeglike naamwoord vas geskryf word, terwyl dit los moet wees.

In ’n onlangse berig oor Suid-Afrika se elektrisiteitsprobleme is geskryf dat die stad Kaapstad hom van Eskom wil losmaak want “daar is talle *privatekragverskaffers* by wie ons krag kan koop”. Dit beteken dus daar is verskaffers van private krag (wat sou “private krag” wees?), maar die bedoeling was waarskynlik dat daar talle verskaffers van krag in die private sektor (nie in die owerheidsektor nie) is – dus *private kragverskaffers*.

As ’n mens twyfel, is bogenoemde toetsie (op watter s.n.w. die b.n.w. slaan) gewoonlik baie nuttig.

Wat het dit te doen met my inleidende paragrawe? Dit: Ek glo dat as jongmense – veral op skool, maar gewis ook studente vir wie se beroepe skriftelike Standaardafrikaans belangrik is, soos onderwysers, joernaliste of vertalers – uit die staanspoor behoorlik geléer word hoe om te skryf en te spel, ons teen die wanhoop, onvermoë en ongeërgdheid breek kan aandraai en weer ’n mate van taaltrots kan aankweek.

JD (TOM) McLACHLAN

E-pos: tommcl@whalemail.co.za